

НЕПРИЕМЛИВИ НАУЧНИ ПРАКТИКИ

„Четири основни условия за успешна писмена дейност – грамотно мислене, грамотно изложение, грамотно цитиране и грамотно оформяне, са непреходни и неотменни. Но за да напишем качествен научен проект или труд са необходими още две предпоставки: да умеем да четем като учени, да умеем грамотно да оценяваме трудовете на предшествениците и на колегите си и да владеем това, което в наукознанието се нарича „технология на научното изследване”. Интелектуалната ефективност на научната общност е гарантирана само в условия на общонаучна (научнометодична) образованост и взаимен контрол на базата на уеднакви критерии за научност. ...

Спекулативни научни практики

Съществува класификация на нарушенията на принципите за добросъвестни научни изследвания, по която можем да разпознаваме лъженаучните статии и книги.

Формите за научно престъпление, съгласно тази класификация, са:

1. Публикуване на неверни, объркани, подвеждащи, манипулирани и голи твърдения.
2. Фабрикуване на данни (използване на измислени наблюдения и данни).
3. Фалшификация на данни (съзнателно изкривяване на данни).
4. Плагиатство (заимстване на идеи, данни или текстове без разрешението на автора), включително аномалиите с метафорични имена „цитиране-амнезия”, „криптомнезия”, „синдром за незачитане”, „библиографска небрежност”.

...

6. Скриване на факта за отсъствието на някои данни.

7. Игнориране на данни, съществено различаващи се от останалите, без да се съобщава за това.

...

9. Лъжливо съавторство.

10. Отказ от включване на другите автори в съответна бележка.

11. Дублиране на публикация (публикуване на един и същ текст в няколко списания или издателства без уведомяване на редакторите).

12. Скриване на конфликт на интереси.

13. Отказ от публикуване на материали от завършено изследване.

14. Съзнателно подборно обявяване на резултатите от изследване и непубликуването в научната статия на онези от тях, които съдържат потенциал за нови открития.

15. Отказ от издирване на вече проведени изследвания преди да се пристъпи към новото.

Разпознаване на спекулации с авторството

Смисълът на честността и коректността при научноизследователското писане се съдържа в принципите на авторството в науката. Спекулациите с авторството съществуват в осем приложни полета, като най-разпознаваеми сред тях са ерзац научните прояви, базирани на спекулации с цитирането на източниците.

Авторство

Всички лица, посочени като автори, са направили съществен интелектуален принос в

публикацията и поемат отговорност пред обществото за нея. Авторът трябва да е запознат с методологията и импликациите на работата, да е имал възможност за изкаже мнението си и да осъществи контрол над работата на изследователския екип и да защити своя принос на академично ниво.

Всеки автор може да бъде определен като такъв, ако е направил значими лични приноси в:

- 1) концепцията и планирането на изследването или в анализа и интерпретацията на данните, или и в двете;
- 2) ескизния проект на ръкописа или в критичния анализ на интелектуалното му съдържание;
- 3) крайната версия на ръкописа, която е предназначена за публикуване.

Трябва да са спазени всичките три условия. Участието в осигуряването на условия за изследването или в събирането и обобщаването на данните не дава основание за придобиване на оценъчен статус на автор.

Съавторство

В случаите на повече от един автор, редът на авторствата се определя от съвместното решение на съавторите. Такъв ръкопис се придружава от документ, удостоверяващ, че ръкописът е бил прочетен и одобрен от всеки съавтор. Този документ е доказателство за честност и коректност в екипната работа по ръкописа и никой от съавторите няма претенции към колегите си. Съавторите носят еднаква отговорност за резултатите. За лицата, които не са живи и отговарят на критериите за включване, трябва да се посочи в скоби или в бележка под линия датата на смъртта. Не се допуска посочване на фиктивно име за съавтор.

Съавторството често води до усложнения. Те нарастват с броя на съавторите. Различията в ролите и статуса водят до трудности при определяне реда на авторите. Младите автори често безкритично и неподходящо се стремят към включването на известни учени без реален принос в конкретното изследване.

Съществуват детайлно разработени правила за условията на съавторство в научните публикации. Такива са правилата на университета Харвард:

- Всеки, който е включен като автор, трябва да е внесъл съществен пряк интелектуален принос в работата. Например, принос в концепцията, дизайна и/или интерпретацията на резултатите.
- Забранено е „почетното“ съавторство.
- Предоставянето на финансиране, на техническа база, на материали, на доброволци и т. н., колкото и да е важно за изследването, само по себе не е достатъчен принос, заради който лицето да стане съавтор.
- Всеки, който е внесъл съществен принос в научното изследване, трябва да бъде посочен като съавтор.
- Всеки, който има по-незначителен принос в изследването, трябва да бъде включен в списъка на хората, на които се изказват благодарности в края на публикацията.

Натрапено съавторство

Тук навлизаме в територията и на обратния процес – на т. нар. натрапено съавторство. Субект на деянието може да бъде всяко лице в някакво отношение с младия учен. Същността му е очертана в чл. 174 от Наказателния кодекс: това е лице, което като злоупотреби със служебното си положение, се включи като съавтор на произведение на науката, без да е взело участие в творческата работа по неговото създаване. Субектът трябва сам да се е включил като съавтор, т. е. извършва престъплението при пряк умисъл, като целенасочено злоупотребява със заеманата от него длъжност, с което уврежда законните права и интереси на друго лице. Предмет на престъплението е някакво произведение по смисъла на чл. 3 от ЗАПСП, на което деецът се стреми да се легитимира като автор. Предвиденото наказание е лишаване от свобода до 2 години или глоба от 100 до 300 лева, както и обществено порицание.

Признание

Лица, които имат значителен принос в изследването, но не могат да бъдат определени като автори, трябва да се посочат с точните им функции и приноси в специален раздел, озаглавен „Благодарности“ или в самия Предговор на изследването. Авторите са отговорни за включването на имената и трябва да имат тяхното разрешение (най-добре писмено). В този списък трябва да се отделят лицата с интелектуален принос, от тези с технически функции. Включването на разширени и повтарящи се списъци с благодарности обезценява значението на авторството и ценността на приносите на авторите.

Излишна публикация

Излишна е публикацията, която се повтаря в основата си с друга, вече публикувана. Една публикация се рецензира, при условие, че преди това:

- а) не е предлагана на друго място за печат и
- б) не е била публикувана на друго място.

Изключение се прави за текстове, представени на конференции.

Авторите трябва да уведомят редакционния съвет за възможността публикацията да се окаже излишна в момента на публикуването (съвпада с части от текста, които вече са публикувани) и да му предоставят списък на своите публикации, които може да се приемат за дублиращи се.

Конкурентни ръкописи

Възможно е в редакцията на научно издание да се получат ръкописи от други автори, които предлагат конкурентна публикация по същата тема. Практиката на международните научни списания показва, че това най-често са участници в екипа, които не са били съгласни с другите съавтори или отхвърлят правото им на такива. Публикуването на двете статии обикновено поражда много конфликти и се избягва. Вариант за изход от подобна ситуация е такава публикация да се отложи докато съавторите се споразумеят и напишат нов, общ вариант.

Конфликт на интереси

Авторите трябва да уведомяват за всички академични и професионални асоциации, в които участват, за договорните отношения и лични съображения, които може да се приемат като основание за конфликт на интересите във връзка с представения ръкопис. В бележка под линия на заглавната страница на ръкописа или публикацията трябва да бъдат посочени всички финансови източници на изследването, научни връзки и институционална принадлежност на авторите.

Конфликт на интересите се получава, когато участник в процеса на подготовката на публикацията има връзки и дейности, които могат да повлияят на неговите решения. Това най-често са академична или бизнес конкуренция и лични връзки.

В нормативната база за развитието на академичния състав у нас са обособени и дефинирани два типа лица в конфликт на интереси – „свързани лица” и „лица, които имат частен интерес”. В параграф 1, т. 5 от допълнителните разпоредби на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ДВ, бр. 101 от 2010 г.) като *свързани лица* са определени съпрузите или лицата, които се намират във фактическо съжителство, роднините по права линия, по сребрена линия – до втора степен включително, и роднините по сватовство – до втора степен включително, както и физически и юридически лица, с които лицето се намира в икономически или политически зависимости, които пораждат основателни съмнения в неговата безпристрастност и обективност. Втората група в конфликт на интереси е визирана в Правилника за приложение на Закона за развитие на академичния състав в Република България като *лица, които имат частен интерес*, който може да повлияе върху безпристрастното и обективното изпълнение на работата им като членове на жури.

Цитиране

Авторът има задължението да направи библиографско проучване и да цитира в оригинал публикациите, които имат съществено значение за работата му. Съавторите носят обща отговорност за цитиранията в текста. Отсъстващо документиране на източник (пропуснат цитат) може да бъде интерпретирано като плагиатство (и на цялата група). Авторът трябва да посочи всички свои източници на научна, фактологична и емпирична информация. Информация, получена по частен път (разговор, кореспонденция или дискусия), при конфиденциални услуги, както и информация от интимен характер, може да се използва само с разрешението на източниците и само при описание на обстоятелствата (дата, място, канал), при които е получена.

При всички случаи доверието в такъв автор и в цялата публикация силно намалява и по тази причина подобни текстове не се публикуват.

Разпознаване на спекулации при цитирането

Спекулативните практики при цитирането – типичните научни грешки и аномалии, на които рядко се дава гласност и които още по-рядко се дискутират, са предимно от етичен характер, а именно умишленото премълчаване, стратегическо цитиране, нечестното цитиране, негационистичното цитиране, отсъствието на цитати, цитатничеството, компилаторството, свръхцитируемостта на една публикация, „необузданото” самоцитиране и плагиатство. Плагиатството се среща като акт на „присвояване” на чуждото в две степени: неподлежащо на правно санкциониране и доказуемо закононарушение. Освен класическите спекулативни практики при научното писане, вече са регистрирани и по-модерни, инспирирани от комуникативните удобства на Мрежата. Наблюденията от 2001 г. насам показват, че четенето на „отворените” хипертекстове хиперболизира традиционните спекулации „плагиатство”, „компилаторство”, „цитатничество”, „ерудитство”.

Умишленото премълчаване на произведенията на един или друг автор е стандартна и твърде често срещана тактика от етичен характер. Тази постъпка се дефинира като “метод на информационната дискриминация”, като своеобразен „информационен остракизъм”. За оправдание обикновено се привеждат следните доводи: че публикацията, която би могла да бъде цитирана, е на труднодостъпен език или че е публикувана в труднодостъпно, в слабо цитирано списание или просто защото е от вестник, чието цитиране би изглеждало несериозно. Умишленото премълчаване често е белег и на нагласа у даден автор за априорно игнориране на друг автор, на научна школа или дори на автори, дискриминирани по частния признак „не съм го чувал” или по общите признаци „възраст”, „пол”, „етнос” и т. н.

Стратегическо цитиране. Неизбежната субективна оценка за важността на публикуваната информация спрямо дадена ситуация отново поражда проблеми от етичен характер. Ефектът на умишлената дискриминация става видим при подбора на “подходяща” библиографска извадка за подготвения за публикуване пореден авторски текст. В зависимост от времето, повода, целта или политическата ситуация, стратегическото цитиране се прилага по конюнктурни съображения. Изразява се в субективност на подбора на източниците за цитиране. Американците, например, предпочитат да се позовават на статии, публикувани в американски издания, като съзнателно игнорират научните издания на европейските страни. Вероятно поради увереност в липсата на конкуренция или поради недоверие към използваните методи на Стария континент. А може би поради умишлена дискриминационна политика на научно ниво, градяща се върху внушения за непrestiжност на европейската наука, или поради действителната липса на устойчива алтернатива на американските научни списания.

Нечестно цитиране. Съществуват уловими, трудно уловими и неуловими трикове за манипулации с цитирането. Един от тях е буквалното преписване на чуждо изложение с препратка към цитиран източник, но без ограждане в кавички, и обяснението за тази аномалия се дефинира като „печатна грешка”. Отново като грешка на компютърния набор или като коректорска грешка се оправдават „незабелязаните” препратки, „сгрешената” година на

публикуване, „сгрешеният“ номер на цитираната страница и дори „неволните“ размени на имената на авторите или на заглавията. С тези оправдания се „измъкват“ и някои пишешци, които „забравят“ да се позоват на източника на точното място в своя текст, които съзнателно подменят използваната публикация с друга от същия автор, но по-ранна, които цитират по вторични източници, а вписват в библиографиите към текстовете си единствено оригиналите и т. н.

Нефактологичност и позоваване на абстрактни авторитети. При подобни случаи се използват неадресирани и неконкретизирани фрази от типа на: „според някои“, „твърди се, че“, „някой беше казал“, „според социологическите проучвания“ и т. н. Проблемът тук е, обяснява Андреана Ефтимова, че аргументите дори да са добре изпълнени, са неубедителни. Логично е компетентният и надежден автор да спомене точните автори на теориите и твърденията, имената на социологическите агенции, направили социологическите проучвания и т. н.

Позоваване на нерелевантен или предубеден авторитет. Авторитетът не е гаранция за истина. Но да се довериш на „име“, макар и неподходящо, става аномалия, когато някой се позовава на уважавана личност, но не експерт по обсъжданата тема. Пример за нерелевантен авторитет е в специализиран текст да се цитира мнението на пациенти относно професионалната компетентност на лекаря.

Негационистично цитиране. Наблюдава се в случаи на тенденциозно, самоцелно и априорно цитиране на даден автор или колективен труд заради самото им отрицание. Съществува и като автономно авторско поведение по отношение на всичко, писано от другите, като нагласа за писане заради самото критикуване и отхвърляне. Истинският учен по принцип не е склонен да се отвлеча, да хаби енергия за опровергаване на нечий несъстоятелни публикации. От друга страна, ако една съвременна публикация получава множество критични цитирания, може да се разглежда като достатъчно значима, само защото е предизвикала читателите да отделят време за полемика с нея. При това, критиците не винаги се оказват прави спрямо новопоявяващите се теории. Отричащите цитирания в крайна сметка могат да окажат не отрицателно, а положително въздействие върху своя обект.

Отсъствие на цитати. Към аномалиите в цитирането, особено при научните публикации следва да се отнесе не само пълното отсъствие на библиографски препратки и цитирания, а и редуцирането им до едно, максимум две позовавания на предходни източници.

Цитатничество. На всеки текст, препълнен с цитати, се гледа с пренебрежение, още повече ако между тях връзките са лоши и изкуствени. Ако в първоначалното си латинско значение цитатът изпълнява единствената функция да потвърди собствената мисъл или довод, днес цитатите мултиплицират своята приложимост и като прикритие за творческа безпомощност, и като симулация на ерудираност, възползваща се от древната манипулативна техника „позоваване на авторитети“ (актуализирана днес с вербалния жест „Така каза Саймън!“). Донякъде за тази аномалия можем да обвиним интернет, с наложените от него удобства като „култура на маркирането“ и „културата на клипа“ (термините са на Ж.-Ф. Барбие-Буве) или от добилата нарицателност операция „copy-paste“. Цитатничеството, характерно като цяло и за постмодерната литература, е вече не толкова демонстрация на информираност и ерудитство, колкото липса на време за „обработка“ под натиска на компютърния хронометър или от липса на собствена мисъл, ангажирана с другата мисъл, с подозрението, че е изпреварвана някъде от някого.

Компилаторство. Компилаторът в мрежата е максимално облекчен, в сравнение със своите предшественици, въоръжени с „лепило и ножица“. Разполагайки с колосална база от „анонимни“ разпечатки, мрежовият „автор“ се втурва сръчно да комбинира, да разбърква „остапбендерски коктейли“ от полусмслени чужди идеи (по израза на Иван Славов), от подхвърлени фрагменти и „откачени“ от системата мисли и да ги публикува от свой „адрес“.

Свърхцитируемост на една публикация. Необичайно високата цитируемост на един научен труд също би могло да бъде аномалия. От една страна може да е белег за криза, за

изчерпаност на текущата парадигма в научната дисциплина. От друга – ако това е методичен труд, говори за силна методическа ориентация на научната дейност, ако това е исторически труд, е белег за повишена историческа или обзорна насоченост на проучванията. В този процес се намесва и практиката на „*стратегическото цитиране*“, на не винаги естествената, а конюнктурната зависимост на изследователите от автора на конкретната публикация.

Необуздало самоцитиране (на англ. “self-reference”). Тази съзнателна или несъзнателна спекулативна тактика се наблюдава в трудове с прекалено голямо увлечение по позоваване върху собствени публикации (дори и върху свои недокументирани, необнародвани лекционни курсове и лични архиви). Установено е при автори с твърде високо самомнение или склонни към спекулации с автентичните си първоизточници (укриване, плагиатство, некоректно заимстване и т.н.). Самоцитирането упражнява особено изкривяващо въздействие. В известен смисъл то е оправдано в случаи, в които новата публикация на учения е продължение или следствие от негови предходни изследвания. Не е оправдано, когато се прави с мотива да се повиши собствения показател за цитируемост. Подобна практика не може да убегне от очите нито на читателите, нито на рецензентите, особено в научните списания, нито на експертите по наукометрия. Впрочем, и отсъствието на позовавания върху чужди трудове, и самоцитирането имат право на съществуване, но създават излишни поводи за недоверие у критичния читател, култивиран в присъщия на науката организиран скептицизъм. ...

Подмяна на първоизточниците със самоцитиране. Даден автор в своя първа публикация, обикновено в маргинално, ненаучно, слабо разпространено списание, прави добросъвестен обзор на предходните изследвания в своята област, а същността на собствения му принос е обикновено скромна или дори незначителна. В следваща публикация, в която и собственият му принос е по-голям, той вече избягва да цитира първоизточниците на всички основни предходни изследвания, а цитира единствено своята първа публикация. Която обаче има статут на вторичен източник. В случай, че бъде критикуван за нецитиране, за премълчаване, за некоректно отношение към първоизточниците, той „си измива ръцете“ с първата публикация, където добросъвестно е цитирал всички значими предшественици.

Нецитиране на непубликувани данни. Някои автори гледат на непубликуваните в официални издания резултати като лесна и законно полагаща им се плячка. В редки случаи се споменава, че “при изготвяне на настоящата публикация са ползвани непубликувани доклади (карти, записки, лекции, лични съобщения и др.) на X, Y или Z”. В крайните случаи работата на “автора” се свежда до систематизиране в научна (или наукообразна) форма на чуждите изследвания. Очевидно при използване на чужди непубликувани данни би трябвало авторът да е поискал (и получил) разрешение от извършителя на изследването или/и носителя на авторското право на съответния резултат. Ако разрешението е получено, то цитирането трябва да бъде конкретно, а не общо, и дори по-подробно, отколкото ако се отнасяше за публикувана статия.

Плагиатство. Явлението „плагиатство“ (от лат. plagio – похищаване) означава обсебване на голяма част от чужда научна или литературна творба, издаване на чуждо произведение (или на части от него) като собствено. В етичните кодекси на науката и журналистиката плагиатството е дефинирано като кражба и ограбване на интелектуална собственост. Но от медиологична гледна точка сме длъжни да отчетем и още конотации на плагиатството – то може да е своеобразна форма на „криптомнезия“ (несъзнателно) или „безмълвие“ (умишлено). От строго комуникационна позиция плагиатството е тип *премълчана обратна връзка на читателя, преминал в роля на автор*. Плагиатството, както и цитирането, е форма на обратна връзка с чуждо произведение, защото обозначава приемственост и „връщане“ към прочетени предходни текстове.

Плагиатството има и свои по-безобидни и некриминализирани от закона деривати: *епигонство, компилация, подражателство и заимстване*. Всички те обаче са безспорни спекулации в дихотомията „цитиране – отказ от цитиране“.

В научните комуникации е важно да правим разлика по-скоро между *плагиатство* – *перифраза* – *цитиране*. Цитатът е дословен откъс от авторски текст в кавички, перифразата е преразказана чужда мисъл без кавички, но с цитиране и позоваване на източника, а в контекста на тези две понятия можем да заключим, че плагиатството е цитат без кавички и без позоваване – „фалшива парафраза” с цел кражба.

Заедно с изобилието от класически и съвременни тактики за прикриване на кражбите на чужди думи, изречения и дори открития, по паяжината на интернет се нароиха нови и по-фини творчески решения за паразитиране върху постигнатото от трудолюбивите. В допира до огромния масив от информация в мрежата плагиатството може вече и да се оневини като неволен „информационен обмен“ или като „адаптирано чуждо знание“ със съзнанието, че първоизточникът бързо е изчезнал в „нищото“ или пък че друг едва ли ще стигне до него. Ако съвременният плагиатор бъде разобличен, не му остава нищо друго освен да възкликне по древноримски: „Проклети да са онези, които преди нас са изrekli нашите мисли!““

Цветкова, Милена. Ерзац науката. 05 август 2013 [Available from: <http://www.newmedia21.eu/analizi/erzats-naukata/>]